

Szláv–magyar nyelvi kölcsönhatás a honfoglalás előtt*

1. Mint ismeretes, a magyar nyelv nagyszámú régi szláv jövevényszavának nyelvünkbe való bekerülésére vonatkozóan három fő elképzelés létezik.

1.1. A magyar szlavisztika és ennek nyomán általában a magyar nyelvtörténet fő vonala azt a nézetet képviseli, hogy az ősszláv nyelv a nagy szláv expanziót (Kr. u. 6–7. sz.) követően egyből a mai értelemben vett egyes szláv nyelvekre esett szét, vagyis a honfoglaló magyarok nem ősszláv nyelvű lakosságot találtak a Kárpát-medencében, hanem már elkülönült szlovák, horvát, bolgár, szlovén stb. nyelven beszélő népeket (vö. KNIEZSA 1942: 178, BÁRCZI 1958: 84, KISS 1994). Érdekes módon találkoztak ebben a felfogásban bizonyos tudományon kívüli szempontok: magyar részről a szláv hatás kisebbitésére való törekvés („... bár összeségében a szláv nyelvi hatás nyelvünkben igen nagy, egy-egy szláv nyelvnek a hatása azonban nem nagyobb, mint pl. a régi török vagy az olasz nyelvi hatás”: MELICH 1910: 31), szláv szomszédaink részéről pedig nyelveik régiségének a bizonygatása (pl. a szlovák JÁN STANISLAV szerint a Dunántúl a magyar honfoglalás előtt szlovák nyelvterület volt, vö. GREGOR 1989: 194). Úgy látszik, ez a felfogás környekünkön mindenkinek megfelelt, ezért a bizonyítékok hiánya fölött a közép-európai kutatók rendszerint szemet hunytak, és nem firtatták, hogy mi a kritériuma egy nyelv (az ősszláv) több nyelvre való felbomlásának. Ez a felfogás kimondatlanul ma is érvényesül újabb etimológiai szótáraink azon törekvésében, hogy szláv jövevényszavainkat megfelelő kritériumok nélkül valamely konkrét szláv nyelvnek „utalják ki” (vö. pl. a *berkenye*, *darab*, *káposzta*, *kasza*, *tömlőc* szavak kezelését az ÜESz.-ben).

1.2. Egy másik, a leghatásosabban EVGENIJ ARNOL’DOVIČ CHELIMSKIJ (1950–2007) által képviselt felfogás szerint régi szláv jövevényszavaink szubsztrátum jellegűek, azoknak a szlávoknak a nyelvi öröksége, akiket a honfoglaló magyarság a Kárpát-medencében talált a honfoglaláskor, majd idővel teljesen asszimilált (CHELIMSKIJ 1988). E nézet előzményét megtaláljuk ugyan a két világháború közötti magyar szakirodalomban is („e szavak nem egyszerű érintkezés útján jutottak a magyarba, hanem egy nagyobb számú néptömeg beolvadása által”: BALLASSA 1937: 46), de akkoriban ez jelentősebb visszhangot nem keltett a hazai tudományosságban. A szláv szubsztrátum fogalmát CHELIMSKIJ után – tőle függetlenül vagy legalábbis rá nem utalva – elvétele használta még később BENKŐ LORÁND (1997: 170–172) és KIEFER FERENC (2010: 716) is. Lényeges eleme ennek a felfogásnak az, hogy NIKOLAJ SERGEEVIČ TRUBECKOJ (1890–1938)

* Előadasként elhangzott a Magyar Nyelvtudományi Társaságban szervezett kerekasztal-beszélgetésen (A korai magyar történelem régészeti kutatásának legújabb eredményei és a magyar nyelv történetének kapcsolata, illetve kölcsönhatása): Budapest, ELTE BTK, Múzeum krt. 4/A, 2023. május 30-án.

és NIKOLAJ NIKOLAEVIČ DURNOVO (1876–1937) koncepcióját követve – miszerint egy nyelv akkor bomlik fel több nyelvre, amikor dialektusai már nem hajtanak végre közös innovációkat – az ősszláv nyelv végső határát az utolsó közös szláv hangváltozásnak, a redukált magánhangzók (*ъ, ъ*) kiesésének az idejére, a 12. századra teszik (elsőként TROUBETZKOY 1922, majd DURNOVO 1932; vö. ZOLTÁN 2020a), tehát a honfoglaló magyarok nem szlovákul, szlovénül, horvátul, bolgárul stb., hanem késői ősszláv dialektusokon beszélő népességgel találkoztak a Kárpát-medencében.

1.3. E két nézet képviselői egyetértettek tehát abban, hogy régi szláv jövevényszavaink tömegét a honfoglalás után, a Kárpát-medencében vettük át, csak az első szerint az akkorra már teljesen kialakult, mai értelemben vett egyes szláv nyelvekből, a másik szerint viszont a Kárpát-medencében talált lakosság által beszélt kései ősszláv dialektusokból. A harmadik felfogás ezzel szemben régi szláv jövevényszavaink átvételének korát a honfoglalást megelőző időszakra, helyét pedig a mai Dél-Oroszország és Ukrajna területére teszi. E felfogás nálunk MUNKÁCSI BERNÁT (1896; 1899) nevéhez fűződik, első hirdetője azonban PAVOL JOSEF ŠAFÁRIK volt (ŠAFÁRIK 1837: 633; MUNKÁCSI a mű német fordítását használta: SCHAFARIK 1844: 235), aki szerint a magyarok a nyelvükben lévő nagy tömegű szláv szó jó részét nem Pannóniában, hanem már korábbi hazájukban, az általa a Don felső folyása és a Volga közé helyezett „Lebediasz földjén” vették át. Később maga ŠAFÁRIK is megváltoztatta álláspontját és a magyar nyelv szláv jövevényszavait elsősorban a pannóniai szlávok nyelvéből való átvételnek tartotta (vö. ŠAFÁRIK 1858: 31–32). MUNKÁCSI egyrészt az egész honfoglaláskori Kárpát-medencét gyér lakosságú pusztaságnak látja, ahol nem lehetett olyan létszámú szláv lakosság, amelytől a magyarok átvehették a szláv szavak tömegét, másrészt régi szláv jövevényszavaink egységes, nyelvjárásilag alig különböző alakját annak tulajdonítja, hogy azokat már az előző, Kárpátokon kívüli lakóhelyükről kellett magukkal hozniuk; ebből következik, hogy ezek nem bolgár, hanem orosz jellegűek. MUNKÁCSI értekezését a kor vezető magyar szlavistája, ASBÓTH OSZKÁR (1852–1920) szedte ízekre, bizonyítva mind az egész koncepciónak, mind részleteinek a tarthatatlanságát (ÁSBÓTH 1900).

MUNKÁCSI nem részletezte, hogy a magyarok elődei milyen hosszú időt tölthettek a keleti szlávok szomszédságában, hogy a nagy tömegű szláv szót tőlük átvegyék; erre vonatkozóan a keleti szláv kapcsolatokat az 1960-as évektől kezdve ismételten előtérbe helyező ALEKSANDR MAVRIKIEVIČ ROT (1921–1996, 1975-től ROT SÁNDOR néven is) lépett fel határozott elképzelésekkel. Szerinte a magyarok elődei a 7–9. században mintegy 250 éven át éltek együtt szoros kapcsolatban a keleti szlávokkal (ROT 1967: 30; 1968: 214; 1973: 195). ROT vitatható etimológiai módszerei aláásták egész ezirányú kutatásainak hitelességét, ezért határozott visszautasításban részesültek CHELIMSKIJ (1989, vö. 2000: 413–414) részéről is. ROTHoz hasonlóan 250–300 éven át tartó szoros kapcsolatot tételez fel a keleti szlávok és a magyarok elődei között a honfoglalás előtt PETRO LIZANEC is, aki ennek megfelelően számos szláv jövevényszavunkat minősíti keleti szláv eredetűnek (LIZANEC 2020: 22–23).

2. A magyar szlavisztika fő vonulatát képviselő tudósok sem zárták ki, hogy régi szláv jövevényszavaink között lehet néhány olyan, melyet eleink még a honfoglalás előtt vettek át a keleti szlávból. KNEI ZSÓKA ezek közé sorolta a *lengyel* (1955: 312–313), *szégye* 'erős husángokból való halfogó rekeszték' (uo. 494–495), *tanya* 'halászó hely' (uo. 517–518), *terem* (uo. 772) és – némi fenntartással – *halom* (uo. 210–211) és *naszád* (uo. 354) szavakat. Mindez lehetséges, de nyelvészetileg egyértelműen nem bizonyítható (vö. CHELIMSKIJ 1989: 197–198, 2000: 415). Érthető, hogy ha még e néhány „oroszyanús” szóról sem bizonyítható, hogy honfoglalás előtti keleti szláv átvételek lennének, akkor a MUNKÁCSI és ROT nevével fémjelzett felfogás eleve valószínűtlen, és nem véletlen, hogy a magyar nyelvudományban nem is váltott ki komolyabb visszhangot. Külföldön viszont igen; és egyes, a magyar nyelvészetben felületesen tájékozott szaktekintélyek által felerősítve máskülönben színvonalas munkákba is beépültek.

3. Ennek illusztrálására hozok fel egy példát. Az egyébként kitűnő ALEXANDR EVGEN'EVIC ANIKIN új, szerzői orosz etimológiai szótárának *вѣтмер I* 'halfogó eszköz' szócikkében (RÉS. 6: 250) kijelenti, hogy az 1506 óta adathozható ómagyar *veter* a keleti szlávól származik, mégpedig a hasonló jelentésű ukrán *вѣтмер(ь)* szóból. Indoklásul a neves baltista ANATOLIJ PAVLOVIC NEPOKUPNYJ (1932–2006) kijevi akadémikusra (1976: 176) hivatkozik, akitől szó szerint is idéz egy mondatot: „... abból a 11 szóból, amelyet a magyar nyelv az óoroszról vett át, három a halászat terminológiájába tartozik...” (NEPOKUPNYJ 1976: 176; itt és a továbbiakban az orosz szakirodalmi idézeteket én fordítottam. – Z. A.). Ennek alapján ANIKIN kijelenti: „A magyar *veter* és *vöntör* 'vesszőből font halfogó eszköz' szavakat közvetlenül a baltiból származtatni nem indokolt” (amint azt korábban javasoltam, vö. ZOLTÁN 1999).

Az elmondottak alapján nem okoz nagy meglepetést, hogy honnan vette NEPOKUPNYJ, hogy a magyar éppen 11 szót vett át az óoroszról. Forrása ROT egyik tanulmánya (1967), amelyben megtalálható e 11 szó felsorolása, valamint az a megállapítás is, hogy ebből 3 halászati terminus. E szavak a következők: 1. *Duna*, 2. *halom*, 3. *jász* (népnév), 4. *lengyel*, 5. *kereszt*, 6. *kereszt*, 7. *mázsa*, 8. *varsa*, 9. *szégye*, 10. *szombat*, 11. *tanya* (ROT 1967: 31–33). Ezek közül valóban három – a halfogó eszközöket jelentő *varsa* és *szégye*, valamint az eredetileg halászó helyet jelentő *tanya* – tartozik (illetve a *tanya* esetében tartozott) a halászat szakszókincsébe. Meg kell jegyeznünk, hogy ROT idézett cikkében a honfoglalás előtti keleti szláv jövevényszavakról beszél, tehát ez a lista olyan szavakat tartalmaz, amelyeket szerinte a magyarok elődei még a kelet-európai sztyeppvidéken vettek át a keleti szlávok elődeitől. Ezek közül a *Duna* lehet ugyan keleti szláv és így honfoglalás előtti, de lehet nyugati szláv és így honfoglalás utáni is (vö. FNESz. 1: 395); a *halom* lehet bármely szláv nyelvből a honfoglalás után is (vö. EWUng. 1: 519), a *jász* népnév keleti szláv ugyan, de biztosan honfoglalás utáni (KNEI ZSÓKA 1955: 230–231); a *lengyel* pontos szláv előzménye magából a keleti szlávól nem mutatható ki, csak bizánci és arab források alapján következtethető ki, viszont megvolt az ószerbben is, tehát lehet éppen honfoglalás előtti keleti szláv jövevényszó, de hogy csak az lehetne, nem állítható biztosan (vö. EWUng.

1: 588; CHELIMSKIJ 1989: 198); a *kerecset* (> *kerecsen*) keleti szláv ugyan, de biztosan honfoglalás utáni (EWUng 1: 734), a *kereszt* bármely szláv nyelvből származhat, lehet éppen honfoglalás előtti, de erre nincs bizonyíték (vö. EWUng. 1: 736; CHELIMSKIJ 1993: 54–55); a *mázsa* eredetének kérdésében KNEIÉZSA ISTVÁN (1963: 206–210) és HADROVICS LÁSZLÓ (1985: 356) vitában állt egymással (vö. EWUng. 2: 949–950), de a szó keleti szláv eredete mellett kardoskodó KNEIÉZSA sem állította, hogy az honfoglalás előtti átvétel lenne; a *szégye*, a *tanya* és a *varsa* KNEIÉZSA (1955: 494, 517–516, 550–551) szerint lehetnek ugyan honfoglalás előtti keleti szláv jövevényszavak, de mivel a megfelelő szláv szavak más szláv nyelvekben is megvannak, származhatnak a Kárpát-medencei szlávok nyelvéből is; a *szombat* honfoglalás előtti keleti szláv eredeztetése minden alapot nélkülöz, s ROT későbbi munkájában is csak kinyilatkoztatásként említi (ROT 1973: 243–244). Ha NEPOKUPNYJ végigolvasta volna ROT hivatkozott cikkét, akkor nem 11, hanem legalább 14 ilyen szót említhetett volna, hiszen az idézett szerző a korábbi szakirodalomban is felmerült 11-hez hozzátette még a *vajda*, az erdélyi nyelvjárási *pocsinók* ’első fogás (halászoknál)’ és a *széna* szót is (ROT 1967: 32–38), a keleti szlávból való eredeztetésük ezeknek enyhén szólva is kétséges.

Amint e futó áttekintésből is kiderül, ROT listája korántsem nevezhető megbízhatónak. NEPOKUPNYJ azonban készpénznek vette, s a listával együtt átvette ROT-tól azt a más forrásokból nem igazolható elképzelést is, hogy a magyarok elődei legalább kétszáz évet töltöttek Etelközben a keleti szlávok elődeinek szomszédságában.

NEPOKUPNYJ az ukrán nyelvjárási, illetve régi *вѣтер* (> mai ukrán irodalmi *вѣтер*) ’halfogó eszköz’ szó datálásával kapcsolatban hivatkozik ROT idézett cikkére. Utal arra, hogy a szó az ukránban legkorábban egy 1553-ban kelt volhíniai oklevélben fordul elő, de mivel a magyarban a *veter* [véter] szó már egy 1506. évi dokumentumban, tehát egy fél évszázaddal korábban megvan és KNEIÉZSA szerint az ukránból származik, ez közvetve azt bizonyítja, hogy az ukránban már korábban is meg kellett lennie ennek a végső soron balti eredetű szónak (vö. litván *vėnteris*). Ez még csak hagyján – folytatja NEPOKUPNYJ –, az ukrán szó hangalakja arra utal, hogy akkor került át a keleti szlávba, amikor ott még megvoltak a nazális magánhangzók, vagyis a 10. század előtt. Ez utóbbi állítással teljes mértékben egyet lehet érteni, csak az nem világos, hogy mi többletet ad az ukrán szó datálásához az idézett 1506. évi magyar adat, ha a denazalizált *вѣтер* amúgy sem lehet 10. századinál későbbi, függetlenül attól, hogy mikor írták le először. Ezután következik az utalás a 11-es listára: „Az, hogy a keleti szlávok ilyen régen átvettek egy balti halászati műszót, nem egyedülálló a régi korok nyelvi kapcsolataiban általában és a balti–szláv nyelvi kapcsolatokban különösen, főleg ha felidézzük azt aényt, hogy abból a 11 szóból, amelyet a magyar nyelv átvett az óoroszból, három a halászati terminológiába tartozik, ráadásul az egyikük már 1086-ból adatható” (NEPOKUPNYJ 1976: 176–177; az 1086. évi adat a *tanya* szóé). Nem nehéz belátni, hogy a magyar anyagra való hivatkozás nem ad semmit az ukrán *вѣтер* keltezéséhez, hiszen a keleti szlávoknál 950 körülre már megtörtént a nazális magánhangzók denazalizálódása (*ę* > *a*, *ǫ* > *u*), amire kétségtelen bizonyítékot szol-

gálat Bíborbanszületett Konstantin (illetve szláv informátora) két dnyeperi zuhatag szláv nevének görög átírásával: *Νεασήτ* < *nejasyt* < **nejęsyt* 'telhetetlen'; *Βερούτζη* < *vьручь* < **vьręty* 'habzó, forró' (DAI. cap. 9, v. 46, ill. 62), tehát egy litván *vėnteris*-ből átvett szláv **vęterь* eddigre (a 10. század közepére) már éppúgy *вятерь*-nak hangzott, ahogy a **rędь* 'sor' > *рядь*-nak, a **ręty* 'öt' *пять*-nak, és a magyar adatok ezt sajnos nyelvemlékek híján semmiképpen nem tudják előzni.

Nem tudjuk, milyen cél vezérelte az ukrán akademikust, amikor a magyar *vęter*-t bevonta az ukrán *вятер* enélkül is jól érthető keltezésébe; lehet, hogy csak maximalista módon a *вятер* szóra összegyűjtött összes adatát meg akarta osztani olvasóival. Elhallgat azonban egy apróságot, mégpedig azt, hogy КНІЕЗСА ugyan ukrán eredetűnek tartotta a magyar *vęter*-t, de nem talált magyarázatot arra, hogy miért van az ukrán *-ja-* helyén a magyarban *-é-* (КНІЕЗСА 1955: 555), vagyis a magyar szónak az ukránból való származtatása körül nincs minden rendben, s ezt a körülményt azzal sem lehetne elkendőzni, ha ROT 11-es (vagy akár 14-es) listája kikezdetetlen lenne. Úgy gondolom, hogy nem szentségtörés, ha az ukrán *вятер* és a magyar *vęter* közötti hangtani eltérés láttán (az ukránban is az első szótag hangsúlyos) más lehetőségeket is megvizsgálunk, mint az ukránból való származtatás. ANIKIN viszont idézett szócikkében a НЕРОКУПНУЙТól átvett, de valójában ROTtól származó érveléssel elutasítja azt a lehetőséget, hogy a magyar szót közvetlenül a baltiból vezessük le. A dolog érdekessége, hogy ANIKIN szoros szakmai barátságban volt CHELIMSKIJEL (RĚS. 2: 7–9; ANIKIN 2009), tehát biztosan ismerte CHELIMSKIJ igencsak kritikus véleményét ROT magyar etimológiai munkásságáról, csak éppen НЕРОКУПНУЙ „csomagolásában” esett áldozatul ROTnak (vö. ZOLTÁN 2017).

4. A szóban forgó szavak közül a legnagyobb valószínűséggel honfoglalás előtti keleti szláv eredetű lehet a *lengyel* (< *lengven*) népnév, amely egy **lędjan(e)* szláv törzsnévre megy vissza, és amely mint ilyen előfordul Bíborbanszületett Konstantinnál (*Λενζανήνοι, Λενζενίνοις*, DAI. cap. 9, 37) a Kárpátok előterébe, a mai lengyel–ukrán nyelvhatár környékére helyezve. A **lędo* 'irtványföld' tőből származó népnév teljes alakjában ugyan nincs dokumentálva a keleti szlávban, de a nyelvemlékekben megőrzött származékai kétségtelenné teszik, hogy a régi oroszban is megvolt: *лядский* (mn.) 'lengyel', *Лядская земля* 'Lengyelország', ebből töcsonkítással *лях* (fn.) 'lengyel' (REW. 2: 84). A honfoglalás előtti keleti szláv átvétellel szemben azt szokás felhozni, hogy az őserbben is volt egy *Leđanin* 'lengyel' (EWUng. 2: 888). Ezt azonban csak egy elveszett 16. századi szerb krónika 17. századi latin fordítása alapján rekonstruálják, ahol csak a Jagelló dinasztiaiból származó magyar királyokra vonatkozik (MAŽURANIĆ 1908–1922: 587), továbbá ide sorolják a szerb és a horvát folklórban 19. századnál nem régebben feljegyzett mesebeli város, *Leđan grad* nevében szereplő *Leđan* elemet. E kései és bizonytalan adatok alapján állítják egyes kutatók, hogy az (ó)szerb *Leđan(in)* közvetlenül erre az ősszláv **lędjan(e)* törzsnévre menne vissza (Rj. JAZU 5: 955 és ennek nyomán ĚSSJa. 15: 44). Ha ez így van, akkor ezzel a törzsnévvvel a magyarok nemcsak a honfoglalás előtt ismerkedhettek meg, hanem utána is, mivel

a szónak meg kellett lennie a Kárpát-medencei szlávok nyelvében is. Ugyanakkor elképzelhető, hogy a Jagelló-házbeli magyar királyokra vonatkoztatott szerb *Leđanin* 'lengyel' magyar közvetítéssel került a szerbbe, így a magyar szó honfoglalás előtti átvételével szemben nem használható ellenérvként. Régi és eredetiben fennmaradt szerb adatok híján a kérdés nem dönthető el (vö. ZOLTÁN 2020b).

5. A honfoglalás előtti szláv–magyar nyelvi kapcsolatoknak egyértelműen bizonyítható nyomai tehát nyelvünkben nem maradtak fenn. A nyelvi kapcsolatok lehetőségei mind az írott, mind a régészeti források szerint megvoltak, elvileg az említett szavak közül néhány jöhetett a későbbi keleti szláv alapját képező ós-szláv dialektusokból is, de ennek eldöntésére nincsenek eszközeink. Ami a régészeti anyagot illeti, az a legújabb kutatások fényében valószínűtlenné teszi a több évszázados honfoglalás előtti szláv–magyar érintkezést, ennek feltételei legfeljebb néhány évtizedig álltak fenn (vö. TÜRK 2021).

Kulcsszók: nyelvi kapcsolatok, keleti szláv, jövevénytörzsek, etimológia.

Hivatkozott irodalom

- ANIKIN, ALEKSANDR EVGEN'EVIC [АНИКИН, А. Е.] 2009. Вместо некролога: из воспоминаний о Е. А. Хелимском. *Studia Etymologica Cracoviensia* 14: 9–26.
- ÁSBÓTH OSZKÁR 1900. A magyar nyelvbe került szláv szók átvételének helye és kora. *Nyelvtudományi Közlemények* 30: 74–90, 209–230.
- BALASSA JÓZSEF 1937. *A magyar nyelv életrajza*. Renaissance Könyvkiadó, Budapest.
- BÁRCZI GÉZA 1958. *A magyar szókincs eredete*. Tankönyvkiadó, Budapest.
- BENKŐ LORÁND 1997. A honfoglaló magyarság nyelvi viszonyai és ami ezekből következnek. In: KOVÁCS LÁSZLÓ – VESZPRÉMY LÁSZLÓ szerk., *Honfoglalás és nyelvészet*. Balassi Kiadó, Budapest. 163–176.
- CHELIMSKIJ, EVGENIJ ARNOL'DOVIČ [ХЕЛИМСКИЙ, Е. А.] 1988. Венгерский язык как источник для праславянской реконструкции и реконструкции славянского языка Паннонии. In: Н. И. ТОЛСТОЙ ред., *Славянское языкознание: X Международной съезд славистов, София, сентябрь 1988 г., Доклады советской делегации*. Наука, Москва. 347–368. (Új kiadása: CHELIMSKIJ 2000: 418–434.)
- CHELIMSKIJ, EVGENIJ ARNOL'DOVIČ [ХЕЛИМСКИЙ, Е. А.] 1989. Изучение ранних славяно-венгерских языковых отношений (Материалы и интерпретации. Вопрос об этноязыковых контактах венгров с восточными славянами). In: А. С. МЫЛЬНИКОВ ред., *Славяноведение и балканистика в странах Зарубежной Европы и США*. Наука, Москва. 184–198. (Új kiadása: CHELIMSKIJ 2000: 404–415.)
- CHELIMSKIJ, EVGENIJ ARNOL'DOVIČ [ХЕЛИМСКИЙ, Е. А.] 1993. Ранняя славянская христианская терминология в венгерском языке. In: Н. И. ТОЛСТОЙ ред., *Славянское языкознание. XI Международной съезд славистов, Братислава, сентябрь 1993 г., Доклады российской делегации*. Наука, Москва. 46–64. (Új kiadása: CHELIMSKIJ 2000: 436–451.)
- CHELIMSKIJ, EVGENIJ ARNOL'DOVIČ [ХЕЛИМСКИЙ, Е. А.] 2000. *Компаративистика, уралистика: Лекции и статьи*. Языки русской культуры, Москва.

- DAI. = CONSTANTINUS PORPHYROGENITUS, 1967: *De administrando imperio*. Greek text edited by Gy. MORAVCSIK. English translation by R. J. H. JENKINS. New, revised edition. The Dumbarton Oaks Center for Byzantine Studies, Washington D. C.
- DURNOVO, NIKOLAJ NIKOLAEVIČ [ДУРНОВО, Н. Н.] 1932. К вопросу о времени распада общеславянского языка. *Sborník prací I. Sjezdu slovanských filologů v Praze, 1929. Svazek II. Přednášky*. Orbis, Praha, 514–526. (Új kiadása: DURNOVO 2000: 624–637.)
- DURNOVO, NIKOLAJ NIKOLAEVIČ [ДУРНОВО, Н. Н.] 2000. *Избранные работы по истории русского языка*. Языки русской культуры, Москва.
- EWUng. = BENKŐ LORÁND Hrsg. 1993–1997. *Etymologisches Wörterbuch des Ungarischen* 1–3. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- ËSSJa. = ТРУБАЧЕВ, О. Н., [később:] ЖУРАВЛЕВ, А. Ф., ВАРБОТ, Ж. Ж. ред. 1974–. *Этимологический словарь славянских языков: Общеславянский лексический фонд* 1–. Наука, Москва.
- FNESz. = KISS LAJOS 1997. *Földrajzi nevek etimológiai szótára* 1–2. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- GREGOR FERENC 1989. *Sándor és társai* (Magyar eredetű személynevek a szlovákban). *Magyar Nyelv* 85: 180–196.
- HADROVICS LÁSZLÓ 1985. *Ungarische Elemente im Serbokroatischen*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- KIEFER, FERENC 2010. Hungarian. *Revue Belge de Philologie et d'Histoire* 88: 715–739. <https://doi.org/10.3406/rbph.2010.7801>
- KISS LAJOS 1994. Néhány szlavisztikai műszóról (összláv nyelv, ószláv nyelv, egyházi szláv nyelv, óorosz nyelv). *Magyar Nyelv* 90: 361–363.
- KNIEZSA ISTVÁN 1942. Magyar–szláv nyelvi érintkezések. In: SZEKFÜ GYULA szerk., *A magyarság és a szlávok*. Franklin, Budapest. 168–188.
- KNIEZSA ISTVÁN 1955. *A magyar nyelv szláv jövevényszavai*. I/1–2. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- KNIEZSA ISTVÁN 1963. *Teher, mázsa*. In: BENKŐ LORÁND szerk., *Tanulmányok a magyar nyelv életrajza köréből. Bárczi Géza születésének 70. évfordulója alkalmából írták tisztelői, barátai, tanítványai*. Nyelvtudományi Értekezések 40. Akadémiai Kiadó, Budapest. 201–210.
- LIZANEC, PETR NIKOLAEVIČ [ЛИЗАНЕЦ, П. Н.] 2020. Славянские заимствования в венгерском языке – источник исследования истории праславянских языков. *Закарпатські філологічні студії* 13/3: 19–29. <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2020.13-3.4>
- MAŽURANIĆ, VLADIMIR 1908–1922. *Prinosi za hrvatski pravno-povjestni rječnik*. JAZU, Zagreb.
- MELICH JÁNOS 1910. *Nyelvünk szláv jövevényei*. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 13. Budapest.
- MUNKÁCSI BERNÁT 1897. A magyar–szláv ethnikai érintkezés kezdetei. *Ethnographia* 8: 1–30.
- MUNKÁCSI, BERNHARD 1899. Die Anfänge der ungarisch-slavischen ethnischen Berührung. *Die Donauländer. Zeitschrift für Volkskunde* 1: 249–259, 329–340, 409–421.

- НЕРОКУПНУЈ, ANATOLIЈ PAVLOVIČ [НЕПОКУПНЫЙ, А. П.] 1976. *Балтосевернославянские языковые связи*. Наукова думка, Киев.
- RÈS. = АНИКИН А. Е. 2007–. *Русский этимологический словарь* 1–. Рукописные памятники Древней Руси, [кésőbb:] Ин-т рус. яз. им. В. В. Виноградова РАН; Ин-т филологии Сибирского отделения РАН, Москва.
- REW. = VASMER, MAX 1953–1958. *Russisches etymologisches Wörterbuch* 1–3. Carl Winter Universitätsverlag, Heidelberg.
- Rj. JAZU = *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* 1 (1880–82) – 23 (1975–76). JAZU, Zagreb.
- ROT, ALEKSANDR MAVRIKIEVIČ [РОТ, А. М.] 1967. К вопросу о древнейших венгерско-восточнославянских языковых контактах. *Slavica* 7: 27–39.
- ROT, А. М. 1968. *A magyar nyelv fejlődése. A magyar–keleti szláv nyelvi kapcsolatok*. Ragyanszka Skola, Kijev–Uzsgorod.
- ROT, ALEKSANDR MAVRIKIEVIČ [РОТ, А. М.] 1973. *Венгерско-восточнославянские языковые контакты*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- ŠAFAŘÍK, PAWEL JOSEF 1837. *Slowanské starožitnosti*. Tiskem Jana Spurného, W Praze.
- SCHAFARIK, PAUL JOSEPH 1844. *Slawische Alterthümer. Zweiter Band*. Verlag von Wilhelm Engelmann, Leipzig.
- ŠAFAŘÍK, PAUL JOSEPH 1858. *Über den Ursprung und die Heimath des Glagolitismus*. Verlag von F. Tempsky, Prag.
- TRUBECKOJ, NIKOLAJ SERGEEVIČ [TROUBETZKOY, N.] 1922. Essai sur la chronologie de certains faits phonétiques du slave commun. *Revue des Études Slaves* 2: 217–234.
- TÜRK ATTILA 2021. A korai magyar történelem régészeti kutatásainak aktuális eredményei és azok lehetséges nyelvészeti vonatkozásai. In: KLIMA LÁSZLÓ – TÜRK ATTILA szerk., *Párhuzamos történetek. Interdiszciplináris őstörténeti konferencia a PPKE Régészettudományi Intézetének szervezésében, Budapest, 2020. november 11–13*. Martin Opitz Kiadó, Budapest. 163–212.
- ÚESZ. = GERSTNER KÁROLY szerk., 2022. *Új magyar etimológiai szótár – online kiadás*. Nyelvtudományi Kutatóközpont, Budapest. <https://uesz.nytud.hu/>
- ZOLTÁN ANDRÁS 1999. Vannak-e balti jövevényszavaink? In: KUGLER NÓRA – LENGYEL KLÁRA szerk., *Ember és nyelv. Tanulmánykötet Keszler Borbála tiszteletére*. ELTE BTK Mai Magyar Nyelvi Tanszék, Budapest. 336–340.
- ZOLTÁN ANDRÁS 2017. Régi keleti szláv jövevényszavaink kérdéséhez. In: LUKÁCS ISTVÁN szerk., *Nexus Linguarum: Köszöntő kötet a 80 éves Nyomárkay István akadémikus tiszteletére*. ELTE BTK Szláv és Balti Filológiai Intézet, Budapest. 377–384.
- ZOLTÁN ANDRÁS 2020a. A szláv nyelvfejlődés Trubeckoj-féle korszakolása és a magyar szlavisztika. *Magyar Nyelv* 116: 92–96. DOI: 10.18349/MagyarNyelv.2020.1.92
- ZOLTÁN ANDRÁS 2020b. Hungarian and Slavic Contact. – In: MARC L. GREENBERG (Editor-in-Chief), *Encyclopedia of Slavic Languages and Linguistics Online*. Brill, Leiden. 2020. http://doi.org/10.1163/2589-6229_ESLO_COM_035986

Slavic–Hungarian language contacts before the arrival of the Hungarians in the Carpathian Basin

The ancestors of the Hungarians first came into contact with the ancestors of the Slavs at the time of the former's presence in the East European Plain (9th century CE). Hungarian adopted its first Slavic elements from East Slavic dialects while the ancestors of the Hungarians lived in the steppe zone of the East European Plain. Researchers consider these elements to include words such as *tanya* 'farmstead' (< Old Russian *tonja*), *naszád* 'a type of vessel' (< ORu *nasadъ*), and *halom* 'hill, heap' (< ORu *хълмъ*). There are reasons to include here the words *lengyel* < *lengyen* 'Pole', *szégye* 'fishing tackle' (< ORu *sěža*), and *varsa* 'fish trap' (< ORu *verša* < **vьrša*), too. However, due to the fact that formal criteria for the vast majority of early Slavic elements in Hungarian are lacking, it is difficult to determine with any degree of certainty which ones are due to an East Slavic dialect at the time of migration of the Hungarians in the Black Sea steppe region. Consequently, the East Slavic character of these early Slavic borrowings in Hungarian remains unprovable. The most reliably established borrowing from East Slavic before the migration of Hungarians to the Carpathian Basin is the ethnonym *lengyel* (< *lengyen*) 'Pole', which goes back to the Slavic tribal name **lędjan(e)* and is also attested in the writing of Constantine Porphyrogenitus, located by him in the Subcarpathian region. This tallies with the known path of the Hungarians across the Carpathian Mountains on their way to the Carpathian Basin. However, we also have the example of Old Serbian *Lędanin* 'Pole'. Consequently, it is possible that the Hungarians did not become acquainted with the name of this tribe "en route" while in contact with the ancestors of the Eastern Slavs, but encountered it later, in the Carpathian Basin, as the name could only have been familiar to the Slavophone people located there. The number of borrowings from East Slavic in Hungarian before the arrival of the Hungarians in the Carpathian Basin (around 895 CE) is not large and is limited to a handful of lexemes at best.

Keywords: language contact, East Slavic, borrowings, etymology.

ZOLTÁN ANDRÁS
ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem